

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента Федченка Володимира Михайловича на дисертацію Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена тим, що під час здійснення кримінального провадження, яке наряду з прийняттям інших процесуальних рішень відбувається з проведенням окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (слідчих) розшукових дій, а також із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують, а іноді і позбавляють власників майна права на його вільне володіння, використання та розпорядження, яке передбачено законами України та гарантоване положеннями ст.ст. 30, 41 щодо недоторканості житла та не порушення права власності прописаними в Конституції України.

А тому, вказані процесуальні дії і рішення мають відбуватися в чітко визначеному правовому полі, не порушуючи при цьому основоположних прав громадян, гарантованих Конституцією та міжнародними угодами, і, з дотриманням гарантій прав власників, та одночасним забезпеченням належного балансу між інтересами сторони обвинувачення і захистом прав на майно, як фізичних так і юридичних осіб.

Наразі не всі аспекти правомірності обмежень та процедурних механізмів їхнього застосування є достатньо врегульованими, що призводить до правових колізій і труднощів, як у слідчій так і судовій практиці. На сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України щодо обмеження права власності потребує подальшого вдосконалення. Вищевикладене обумовлює необхідність глибокого, всебічного, комплексного аналізу та наукового осмислення правової природи обмеження права власності під час

кримінального провадження, а також розробки науково-обґрунтованих пропозицій з вдосконалення відповідних норм кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Саме тому актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумнівів.

Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження свідчить також те, що роботу виконано відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженому Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, їх наукова обґрунтованість. Дисертаційне дослідження є першим комплексним системним дослідженням та першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням обмеження права власності під час кримінального провадження. Відповідно, авторкою вірно сформульована мета та завдання дослідження, які досягнуті в результаті дослідження.

Сформульовані та аргументовані результати дисертаційного дослідження є важливими у теоретичному та практичному аспектах, містять елементи наукової новизни та пропозиції щодо удосконалення законодавства. Серед них особливо слід виділити такі:

визначено кримінальній процесуальний механізм та структуру забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, до якої запропоновано включити такі елементи, як:

правовий механізм реалізації недоторканності права власності, що

передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки;

- правовий механізм охорони права власності, який полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення;

- правовий механізм захисту права власності, який охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право;

визначено дефініцію порушення права власності в кримінальному провадженні, яку авторка визначає, як діяльність, спрямована на створення перешкод чи ненадання можливості власнику (володільцю) майна повним обсягом реалізувати свої майнові права та законні інтереси, передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами;

виокремлено та систематизовано, залежно від виду процесуальної дії, причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні;

запропоновано з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності та збереження справедливого балансу між вимогами дотримання публічних інтересів, і вимогами щодо захисту права власності передбачити в КПК України нову підставу для скасування арешту майна, а саме «зупинення досудового розслідування»;

внести зміни та доповнення до КПК України, спрямовані на більш чітке регулювання процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, та оптимізації процесуальних механізмів допустимості його обмеження в разі проведення чи застосування процесуальних дій;

удосконалено доктринальне розуміння таких правових дефініцій, як «право власності», «майно», «недоторканність права власності», «обмеження права власності під час кримінального провадження»

наукові положення щодо допустимості та правомірності обмеження права власності під час кримінального провадження в умовах воєнного стану, легалізації спрощеної (прискореної) процедури провадження слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження в разі особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду.

Дисертаційне дослідження містить ряд інших цікавих та аргументованих висновків, пропозицій та рекомендацій.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується використаною нормативною базою, коректною методологією, теоретичною та емпіричною базою дослідження.

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження становлять: Конституція України, кримінальне процесуальне законодавство України, інші закони й підзаконні нормативно-правові акти України, рішення Європейського суду з прав людини, законодавство окремих зарубіжних країн.

Теоретичну базу дисертації склали праці вчених у галузі загальної теорії держави та права, кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, цивільного права та міжнародного права.

Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали: загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, формальної логіки (аналіз, синтез,

дедукція, аналогія), порівняльно-правовий метод, системно-структурний, метод аналізу, синтезу, класифікації та групування, формально-юридичний метод, соціологічний та статистичний метод.

Емпіричну базу становлять результати опитувань 101 респондента у Київській, Черкаській та Житомирській областях (38 слідчих, 25 прокурорів, 23 слідчих суддів, 15 захисників-адвокатів), а також, дані узагальнень судових рішень у 78 кримінальних провадженнях, і статистичні дані судової влади та Офісу Генерального прокурора України за 2020–2023 рр.

Відповідно, наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження є обґрунтованими та методологічно вірними, такими, що мають системний, комплексний характер та містять наукову новизну.

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається з трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (306 найменувань) та п'яти додатків.

Розділ 1. «ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ» присвячено дослідженню змісту та сутності недоторканності права власності під час кримінального провадження. Правовій природі обмеження права власності та правовій природі позбавлення права власності під час здійснення кримінального провадження.

Авторка доводить, що в Україні одним із фундаментальних прав людини є право власності, яке є основою майнової самостійності як фізичної, так і юридичної особи, є недоторканим, гарантується законом і ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як за рішенням суду. Право власності має чітку правову регламентацію, характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право.

Під недоторканністю права власності в кримінальному провадженні слід

розуміти сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження власником (володільцем) своїм майном, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів у кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом.

Водночас, право власності особи під час кримінального провадження не може мати абсолютного характеру, а тому може бути обмежено у випадках, визначених законом. Під обмеженням права власності під час кримінального провадження слід розуміти передбачені кримінальним процесуальним законодавством України правові заходи тимчасового характеру, що застосовуються владними суб'єктами (стороною обвинувачення, слідчим суддею, судом) і звужують обсяг та можливості здійснення власником (володільцем) майна своїх правомочностей, а також накладають обов'язок на останніх утримуватися від учинення будь-яких незаконних дій щодо відповідного майна з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Обмеження права власності має свою мету, підстави, умови, визначене коло суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій.

Крім того, авторкою визначені такі критерії допустимості обмеження права власності, як: законність, розумність та співрозмірність.

У розділі 2 – «СУЧАСНА ПРАКТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» розглянуто питання: обмеження права власності під час проведення слідчих (розшукових) дій. Обмеження права власності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Порушення прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні.

Авторкою наголошується, що основними слідчими (розшуковими) діями (далі С(Р)Д), під час чи в результаті проведення яких може бути безпосередньо обмежено право власності, є огляд та обшук. Проведення яких завжди повинно відповідати вимогам закону, при цьому дії сторони обвинувачення повинні відповідати певним критеріям щодо чинення мінімальної шкоди правам та законним інтересам власника (володільця) майна, урахування наслідків своїх дій та дотримання принципу розумної достатності використовуваних засобів у разі обмеження відповідного конституційного права.

До основних вимог щодо обмеження права власності при проведенні С(Р)Д на думку авторки відноситься: внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР; наявність підстав для прийняття рішення про їх проведення; дотримання встановленого законом порядку прийняття рішення про проведення певної С(Р)Д; належність суб'єкта проведення; роз'яснення й забезпечення прав та обов'язків особам, які беруть у ній участь, та процесуального порядку проведення С(Р)Д; забезпечення присутності під час проведення С(Р)Д осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені; забезпечення державним примусом; належна процесуальна фіксація перебігу та результатів С(Р)Д.

До заходів забезпечення кримінального провадження, які можуть обмежувати право власності, авторка відносить: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; попередній арешт майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади. При застосуванні яких, на думку авторки обмеження права власності відбувається не лише щодо правомочностей власника, а й щодо майна, яке має різний цивільно-правовий статус.

Авторка доводить, що в КПК України відсутнє належне регулювання правового статусу вилучених речей і документів, чітко не визначені строки перебування вилучених речей і документів у особи, яка провела цю дію, а також не визначено процесуального механізму повернення вилучених речей чи

документів.

Акцентовано увагу на переліку майна, яке може бути вилучено в підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває, а також його збереження. Проаналізовано підстави повернення тимчасово вилученого майна та процедура фіксації його повернення.

Зазначено і ряд інших цікавих та заслуговуючи на увагу пропозицій щодо правомірності обмеження права власності при застосуванні арешту майна, відсторонення від посади, обмеження в користуванні спеціальним правом, передачі майна в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та їх вплив на правомочності власника майна, виокремлено законодавчі недоліки цих заходів. Акцентовано увагу на доцільності вдосконалення взаємодії органів розслідування з вказаним органом в разі арешту майна з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності.

Виокремлено та систематизовано причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні та надано практичні рекомендації щодо їх недопущення.

Розділ 3 – «ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН» присвячено розгляду кримінального процесуального механізму забезпечення недоторканості права власності в кримінальному провадженні та теоретичним і правовим засадам обмеження права власності в кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн та механізму його захисту.

Авторка зазначає, що механізм забезпечення недоторканості права власності є складовою юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини, має певне функціональне розрізнення, що формує його відповідні підсистеми, а саме механізми реалізації, охорони та захисту.

На думку авторки механізм реалізації передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки. Механізм охорони права власності полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення. Механізм захисту - охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право. Визначено способи захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні.

Виокремлено та узагальнено наглядові повноваження прокурора, спрямовані як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на припинення таких порушень. Проаналізовано алгоритм дій прокурора під час реалізації цих повноважень. Визначено алгоритм дій слідчого судді щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності.

За результатами порівняльного дослідження кримінального процесуального законодавства зазначено, що недоторканість права власності у правовому полі України та законодавстві окремих зарубіжних країн має як тотожність, так й суттєві відмінності щодо нормативного регулювання недоторканості такого права, щодо суб'єктів, право власності яких може бути обмежено, а також, закріпленні процедурних правил щодо здійснення виїмки, обшуку, тимчасового вилучення, арешту, конфіскації речей, предметів та майна, як об'єктів права власності, а також, у виокремленні норм, присвячених захисту права власності.

Зазначається, що на відміну від національного законодавства, за законодавством Естонії та Казахстану передбачається не лише допустимість

обмеження права власності особи, а й його позбавлення. А законодавство ФРН, Франції, Англії та США не виокремлює недоторканність права власності як засаду кримінального провадження, проте процесуальний закон спрямовується, як на допустимість обмеження цього права, так і його захист.

Оформлення дослідження відповідає встановленим вимогам. Робота виконана грамотною українською мовою.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем обмеження права власності під час досудового розслідування; нормотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України; у правозастосовній діяльності – для забезпечення правильності тлумаченні та застосуванні кримінального процесуального законодавства у дослідженій сфері; у навчальному процесі – для курсу кримінального процесу та суміжних дисциплін у закладах вищої освіти, підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу та суміжних дисциплін. Ця можливість підтверджується наявними актами впровадження.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано в 12 наукових публікаціях, серед яких 7 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 4 тези – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, а також 1 наукова стаття – у зарубіжному науковому правовому виданні, яка додатково відображає результати дослідження.

Список зазначених праць наведено в дисертації у повному обсязі. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Анотація оформлена згідно чинних вимог, у розширеній формі повністю розкриває основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка

відсутня в роботі.

Дотримання академічної доброчесності. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача офіційним опонентом не виявлено.

Реального або потенційного **конфлікту інтересів** у офіційного опонента ні стосовно здобувача, ні стосовно наукового керівника – немає, ми не є близькими особами.

У цілому відзначаючи логічність та послідовність побудови дослідження, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість його результатів, належний науковий рівень дисертаційного дослідження, відмітимо, що воно, як і будь-яке дослідження дисертаційного рівня, містить певні дискусійні положення, які викликають **зауваження чи вимагають свого додаткового пояснення**. Зокрема:

1. У вступі до роботи авторка формулює завдання дисертації через категорії «дослідити» та «проаналізувати». Таке формулювання є некоректним для завдань, адже воно відображає процес роботи, а не змодельовані результати. Крім того, указано: «Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали...». На нашу думку недоречним є поєднання нормативно-правової та інформаційної основи дисертаційного дослідження, бо тоді теоретична база дисертаційної роботи також є складовою інформаційної основи дослідження, утім, вона указана окремо.

2. На сторінках 29-30 дисертаційного дослідження авторка здійснює науковий аналіз взаємозв'язку засад недоторканності права власності та недоторканності житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження. Проте вважаю, що робота виглядала б дещо змістовнішою, якби автор розширила це питання, додавши аналіз впливу порушення права власності на інші права (наприклад, право на справедливий суд), а також уточнила, які саме механізми правового захисту в кримінальному провадженні пропонуються у випадках порушення кількох прав одночасно.

3. На 132 сторінці надано визначення дефініції порушення права власності в кримінальному провадженні, яку дисертантка визначає як діяльність, спрямована на створення перешкод чи ненадання можливості власнику (володільцю) майна повним обсягом реалізувати свої майнові права та законні інтереси, передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами.

Надане авторкою визначення охоплює не тільки порушення права власності у кримінальному провадженні, але й порушення права власності у сфері цивільно-правових відносин. Доцільно було б у визначенні конкретизувати суб'єктів такої діяльності.

4. При дослідженні питання обмеження права власності під час проведення слідчих (розшукових) дій, твердження дисертанта, що обмеження права власності в разі проведення слідчих (розшукових) дій не може бути нескінченим (стор. 74), є слушним, але недостатньо розкритим. Було б корисно якби дисертантка уточнила, в яких межах це обмеження є допустимим і як його контролюють у кожному окремому випадку.

5. У роботі не знайшли свого відображення негласні слідчі (розшукові) дії, які також суттєво можуть порушувати право власності особи під час здійснення кримінального провадження, а саме під час втручання у приватне спілкування у вигляді арешту, огляду і виїмки кореспонденції ст. 258 КПК; Накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмка її ст.ст. 261-262 КПК; Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, яке також передбачає можливість отримання речей ст. 272 КПК України. Робота виглядала б більш змістовнішою, якби авторка дослідила і ці питання.

Між тим, вказані зауваження носять дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку роботи, аналіз змісту якої свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і високий науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачкою особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, дисертація свідчить про те, що здобувачка оволоділа методологією наукової діяльності.

Дисертація Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 № 341), а її автор – Маркелова Вікторія Миколаївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Володимир ФЕДЧЕНКО